

Aleksandar Jakir
Sveučilište u Splitu, Filozofski fakultet
HR-21000 Split, Poljička cesta 35
ajakir@ffst.hr
<https://orcid.org/0000-0003-4779-9158>

Andrijana Perković Paloš
Sveučilište u Splitu, Filozofski fakultet
HR-21000 Split, Poljička cesta 35
ppalos.andrijana@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0003-3048-2023>

BRANITELJI KAO ISTRAŽIVAČKI IZAZOV
RADIONICA *RESEARCHING WAR VETERANS IN CONTEMPORARY SOCIETIES:*
NEW APPROACHES (SPLIT, 4. LISTOPADA 2024.)

Unatoč dojmu da su branitelji u velikoj mjeri zastupljeni u medijima i javnosti, gotovo trideset godina od kraja Domovinskoga rata ljudi koji su branili ovu zemlju rijetko su predmet istraživanja. Projekt koji financira Hrvatska zaklada za znanost, a provodi se na Odsjeku za povijest splitskog Filozofskog fakulteta u suradnji s Hrvatskim memorijalno-dokumentacijskim centrom Domovinskog rata, istražuje proces prilagodbe hrvatskih branitelja u tranzicijskom razdoblju, njihova nastojanja za očuvanje identiteta i sjećanja na Domovinski rat i želi dati doprinos poznavanju tog aspekta društvene povijesti Hrvatske nakon Domovinskog rata i rasvijetliti proces prilagodbe branitelja u mirnodopskom razdoblju s posebnim naglaskom na inicijative vezane za očuvanje sjećanja na Domovinski rat. Uz arhivska istraživanja provode se i intervjui s hrvatskim braniteljima, što će omogućiti dublje razumijevanje postavljenih istraživačkih pitanja. Nastojat će se odgovoriti na pitanje kako su društveno-političke okolnosti poslijeratne Hrvatske utjecale na pojedinačne sudbine i mikrosvjetove poslijeratnoga hrvatskog društva. Cilj je projekta prikazati određene aspekte prelaska branitelja iz rata u mir, proces njihove prilagodbe u izrazito kompleksnom razdoblju nakon završetka rata u vidu načina na koji su oblikovali svoj identitet i nastojali očuvati sjećanje na Domovinski rat. Istraživačku skupinu čine, uz voditelja prof. Aleksandra Jakira s Odsjeka za povijest Filozofskog fakulteta u Splitu, prof. Tihomir Cipek s Fakulteta političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu, dr. sc. Andrijana Perković Paloš, Ante Jureta, mag. hist. i Vinka Klišmanić, mag. hist. iz Splita, doktorand Luka Šajnović (Sveučilište u Zagrebu, Fakultet hrvatskih studija) te suradnici iz Hrvatsko memorijalno-dokumentacijskog centra Domovinskog rata, dr. sc. Julija Barunčić Pletikosić, doc., voditeljica Odsjeka za znanstveno istraživanje Domovinskog rata u Centru, dr. sc. Ivan Radoš i Tomislav Šulj, mag. hist. Osim istraživanja kulture sjećanja nastojat će se detektirati, opisati i interpretirati poteškoće s kojima su se branitelji kao veterani suočavali u procesu

prilagodbe mirnodopskom životu u kontekstu velikih političko-društvenih promjena tranzicijskog, poslijeratnog razdoblja Hrvatske. Također će se istražiti kako su branitelji kreirali narativ o Domovinskom ratu i vidjeli svoju ulogu u hrvatskom društvu na osnovi njihovih brojnih biografskih i autobiografskih zapisa. Razmotrit će se i poslijeratni položaj više od 14000 žena koje su sudjelovale u Domovinskome ratu, kao specifična skupina unutar braniteljske populacije. U sklopu projekta istražiti će se: u kojoj su mjeri i na koji način one predstavljene i vrednovane u javnosti te kako one doživljavaju svoju ulogu u ratu. U središtu zanimanja bit će pojedinac i mikrosvjetovi hrvatske poslijeratne svakodnevice, putem usmene povijesti koja će se provjeravati u pojedinačnim intervjuima. Cilj je tog istraživanja prikazati pojedinačne biografije hrvatskih branitelja, od onih koji su se uspješno prilagodili društvu, do onih koji to nisu uspjeli. Prva konferenciju u sklopu tog istraživanja s pozvanim izlagačima i istraživačima iz Engleske, koji se već niz godina bave pitanjima veterana, održana je pod naslovom *Researching War Veterans in Contemporary Societies: New Approaches* 4. listopada ove godine na Filozofskom fakultetu u Splitu. Skup je svojim pozdravnim riječima otvorila dekanica Filozofskog fakulteta, dr. sc. Ina Reić-Ercegovac, prof., koja je sudionicima skupa uputila toplu dobrodošlicu i istaknula podršku Fakulteta pri provođenju tog istraživačkog projekta.

Dr. sc. Dolores Britvić, prof. (Medicinski fakultet Sveučilišta u Splitu) u svojem je izlaganju pod naslovom *On the Treatment of Croatian War Veterans with Post-traumatic stress disorder (PTSD)* izložila znanstvene spoznaje o fenomenu posttraumatskog stresnog poremećaja (kratica na hrvatskom PTSP). Izlagačica je iz medicinske perspektive govorila o dijagnosticiranju i tretmanu PTSP-a kao duševnog poremećaju koji se može javiti nakon izlaganja zastrašujućem, opasnom, ugrožavajućem stresnom događaju, s posebnim težištem na psihološkim traumama branitelja. Istaknula je nužnu društvenu potporu u nošenju s PTSP-om. Na temelju dosadašnjih istraživanja može se zaključiti da se klinička slika depresije često javlja kod branitelja, a 16 % njih dijagnosticiran je PTSP. Nažalost, oni koji pate od te bolesti često su stigmatizirani u društvu. U izlaganju je bilo riječi o primjerima iz kliničke prakse. U branitelja se PTSP prepoznavao kao ponovno proživljavanje traumatičnih događaja, što često prouzrokuje noćne more, pojačano uzbuđenje, izbjegavanje svakog podsjetnika na stresne događaje, emocionalnu obamrlost, poteškoće u sjećanju na stresne događaje i druge simptome. Kao rizični čimbenici razvoja PTSP-a istaknuti su adolescencija ili starija dob, psihički poremećaji u obitelji, zlostavljanja u djetinjstvu, trauma u ranoj životnoj dobi i dr. Kao društveni čimbenici u nošenju s PTSP-om naglašena je potpora okoline, uloga religije, narativa, mitova i rituala, koji se javljaju kao dio specifične kulture, a mogu se smatrati važnim mehanizmima pri nošenju s različitim oblicima te bolesti. Istaknute su otežavajuće okolnosti kao teška materijalna situacija (visoka razina nezaposlenosti u braniteljskoj populaciji), nedostatak osjećaja ponosa i svakodnevnih rituala i dr. Također je predstavljen Regionalni centar za psihotraumu, koji je osnovan pet godina nakon rata.

U sljedećem izlaganju, pod naslovom *New approaches to the 20th-century conflicts research: The applications of modern conflict archaeology methods and frameworks to the exploration of the Homeland War and the post-war experiences of the Croatian Army veterans*, dr. sc. Blanka Matković (University of Warwick, Ujedinjeno Kraljevstvo)

govorila je o modernoj arheologiji sukoba, koja se odnosi na proučavanje prošlih sukoba putem fizičkih ostataka te društvene i kulturne ostavštine. Spomenuti pristup istražuje konflikte i njegove dugoročne posljedice. Kao primjer spomenut je i tzv. *trench art* („rovovska umjetnost“). Riječ je o terapiji umjetnošću za veterane koji izrađuju proizvode od materijala povezanih s ratnim sukobom i njegovim posljedicama.

U raspravi nakon prvih dvaju izlaganja istaknute su određene praktične smjernice u istraživanjima koja su povezana s pripadnicima braniteljske populacije. Posebno je naglašeno da su potrebni vrijeme i prostor za nošenje s traumatskim događajem. Kad je riječ o provođenju intervjua s braniteljima, važno je kontrolirati reakcije tijekom intervjua, primijeniti aktivno slušanje (ponavljati za sugovornicima i pokazati da razumijemo njihove osjećaje, pokazati empatiju). Tijekom rasprave zaključeno je da se intervjui, kao i „rovovska umjetnost“ mogu čak promatrati kao vid terapije jer i razgovori, kao i predmeti koji su nastajali tijekom prekida vatre u rovovima omogućuje prenošenje i suočavanje s iskustvom, koje se nastavlja i nakon rata. Istaknuto je da je jedan od ciljeva splitskog projekta dati braniteljima glas i pokušati odgovoriti na pitanja što oblikuje njihov/e identitet/e te kako oni sudjeluju u našem društvu. Također je naglašeno da su branitelji često prisutni u medijima, međutim znanstvena historiografska istraživanja o toj društvenoj skupini iznimno su rijetka. U medijima ta je populacija često prikazana stereotipno (posebno kad je riječ o njihovoj povezanosti s političarima i njihovom političkom identitetu). Također se raspravljalo i o institucionalnoj skrbi za branitelje koja je došla sa znatnim zakašnjenjem. Neki branitelji nisu ni bili svjesni postojanja sustavne državne skrbi i pomoći te su se povukli iz društva u izolaciju.

Drugi blok izlaganja otvorio je Tomislav Šulj (HMDC, Zagreb) temom *The Phenomenon of Foreign volunteers of the Homeland War - Revived Memory Using Memoirs*. U izlaganju je bilo riječi o intervjuima, kao sekundarnom povijesnom izvoru, koji su pohranjeni u Hrvatskom memorijalno-dokumentacijskom centru Domovinskog rata te o određenim znanstvenim projektima koji su do sada provedeni. Izlagač je intervjuirao strane branitelje (dragovoljce) koji su sudjelovali u Domovinskom ratu. Riječ je o dugo zanemarenoj temi koja je ponovno postala aktualna početkom rata u Ukrajinu i uključivanjem stranih dobrovoljaca u taj rat. U izlaganju je istaknuto kako strani branitelji u Hrvatskoj uglavnom na početku nisu doživljeni pozitivno, ali se to ubrzo promijenilo. Naveden je primjer iz srpskih medija, koji su širili vrlo negativnu sliku. Tako je, primjerice, 13 nizozemskih dragovoljaca bilo optuženo za ratne zločine (mada ti su zločini počinjeni dvije godine nakon što su napustili Hrvatsku, što je kasnije i sudski potvrđeno). Prvotno se stvarala negativna slika stranih ratnika u Hrvatskoj, ponekad su apostrofirani kao „psi rata“. Pripadnici te skupine bili su suočeni s raznim problemima nakon svojeg povratka u matične zemlje, što je utjecalo na činjenicu da se u toj grupi ratnih veterana još uvijek radi o vrlo zatvorenoj skupini, što istraživačima otežava pristup. Nakon petnaest godina prikupljanja izvora o toj skupini, dosadašnji rezultati upućuju na to da se više od 800 stranih branitelja iz 44 države borilo u Hrvatskoj; 85 ih je poginulo u ratu, a više od 150 ih je ranjeno. Danas je ta tema prisutna u medijima, literaturi, knjigama, muzejima i dokumentarcima, no dugo su strani branitelji bili posve zaboravljeni u hrvatskom društvu, nisu imali

zdravstvenu skrb, te su bili izloženi poslijeratnim traumama. Osim sa stranima, izlagač je već proveo i znatan broj intervjua s domaćim braniteljima u sklopu navedenog projekta o braniteljima u tranziciji, kao i prethodnih projekata vezanih za Domovinski rat. Istaknuo je da je braniteljima puno lakše razgovarati o ratu nego o poratnoj tranziciji. Većina pitanja izazvala je stres kod kazivača (nezadovoljstvo, bijes, tugu i zbunjenost).

Nakon toga je dr. sc. Katherine Albertson, prof. (Sheffield University, UK) održala izlaganje pod naslovom *Methodologies, Methods & Moments: Identifying key comparative potential by reflecting on a decade of research with the UK Armed Forces community*, a na temelju vlastitog dugogodišnjeg istraživačkog iskustva predstavila je različite kvalitativne i kvantitativne metodološke pristupe pri istraživanjima s veteranima. Kad je riječ o kvalitativnoj metodologiji, najzastupljeniji su intervjui, fokus-grupe (grupni intervjui) te radionice s ciljem oporavka i okupljanja veterana. Navela je, primjerice, redovita zajednička okupljanja u obliku kolektivnog „doručka veterana“ u Ujedinjenom Kraljevstvu, koji je otvoren i za članove njihovih obitelji. Kad je riječ o kvantitativnim metodama, najčešća se one odnose na provođenje anketa.

Tijekom rasprave naglašena su različita iskustva veterana u Ujedinjenom Kraljevstvu i Hrvatskoj, što otvara prostor komparativnim istraživanjima. Također je istaknuto da se malo zna o razlici muških i ženskih veterana i njihovih iskustava tijekom rata, posebice kad su u pitanju seksualne traume. Također postoji razlika između veterana borbenog i neborbenog sektora te između onih sa značajnijim ozljedama u ratu od onih koji nisu ozlijeđeni, a sve navedene teme potencijal su za buduća komparativna istraživanja.

Sljedeće je izlaganje održao dr. sc. Kevin Albertson, prof. (University of Manchester, UK). Pod naslovom *A Relational Analysis of UK Ex-Forces Discharge Experiences: Lessons for Veterans and Civilians* predstavljeno je konceptualno i teorijsko promišljanje općedruštvenih odnosa, što se onda ekspliciralo na primjeru istraživanja o veteranima. Kao tri različite faze u tranziciji veterana istaknuti su u prvom koraku „strateško povlačenje na margine“, pri tom je naglašen raskorak koji veterani osjećaju tijekom tranzicije u smislu nepostojanja zajedništva u modernom civilnom društvu, a na što su oni navikli u vojsci/ratu, potom svojevrsno „regrupiranje“, tj. nužnost da se prvenstveno kreću u veteranskim krugovima kako bi u konačnici mnogi ipak ostvarili „napredovanje na svim frontovima“, tj. ponovno sudjelovanje i u civilnom društvu, uz zadržavanje veteranskog identiteta, npr. sudjelovanje u humanitarnim djelatnostima itd.

U raspravi koja je uslijedila istaknuto je, kad je riječ o intervjuiima, da je veteranima teže pričati o tranziciji jer rat predstavlja zajedničko iskustvo u kojem su dio veće skupine, a tranzicija pojedinačno u kojem se pojedinci više ne mogu skrivati iza grupe. Također je bilo riječi o višeslojnim identitetima veterana te o važnosti drukčijih povijesnih iskustava kad govorimo o iskustvima veterana. Jedan od važnih čimbenika tranzicije veterana u Hrvatskoj jesu očekivanja kako će nova država izgledati. Važno je razumjeti njihovu percepciju da društvo ne cijeni njihovu žrtvu, posebno onaj dio društva koji nije iskustio rat na način na koji su ga oni iskustili. Bilo je riječi i o terminologiji. Neki branitelji bili su uvrijeđeni terminom 'reintegracija'

jer oni nikad nisu napustili društvo, cijelo društvo trebalo je tranziciju jer su civili također iskusili rat. Istaknuto je i da je u Hrvatskoj nakon rata bila visoka stopa nezaposlenosti, problemi privatizacije, puno mladih ljudi nakon rata tražili su svrhu u životu. Raspravljalo se i o metodama u istraživanju o veteranima. Fokus-grupe mogle bi biti dobar način sudjelovanja veteranskih udruga u istraživanju (zaključci se mogu izvući i promatrajući način na koji oni komuniciraju jedni s drugima). Uočeno je da postoji raskorak između načina na koji su branitelji živjeli nakon rata (jer brojni od njih nisu željeli nikakve povlastice) i percepcije javnosti koja ih je smatrala privilegiranima. Također je istaknuto da je potrebno 'istraživanje unutar istraživanja' o braniteljicama Domovinskog rata, skupini koja je zapostavljena u odnosu na njihove muške suborce, a bilo je riječi o upotrebi različite terminologije „veterani“ i „branitelji“.

Na kraju radionice dr. sc. Julija Barunčić Pletikosić i dr. sc. Ivan Radoš (HMDC, Zagreb) predstavili su rad Hrvatskog memorijalno-dokumentacijskog centra Domovinskog rata i pobliže opisali metodologiju prikupljanja i sređivanja memoarskog gradiva. Do kraja 2023. godine prikupljeno je više od 830 sati audiozapisa (kolekcija usmenih iskaza). Na osnovi te građe Centar izdaje i posebnu seriju knjiga (do sada više od 25). Navedenom se građom koristilo i kao izvorom za snimanje nekoliko dokumentarnih filmova o Domovinskom ratu (npr. *1991. Tko je tvoj bližnji?*). Osnovna su metoda prikupljanja podataka strukturirani intervjui. Usmena povijest jedan je od važnijih izvora za rekonstrukciju događaja o Domovinskom ratu; moguće je da ostavljaju najjače dojmove na ljude. Sjećanjima sudionika možemo rekonstruirati perspektive branitelja. Također je bilo riječi o nedostacima usmene povijesti (sjećanja se mijenjaju, nisu sasvim pouzdana, dio su kolektivne memorije itd.).

Svi sudionici ove međunarodne radionice složili su se da su izlaganja i rasprave na izvrstan način izložili relevantna saznanja koja su prikupljena u dosadašnjem bavljenju tematikom veterana te da se skup može smatrati odličnim doprinosom i poticajem za daljnje istraživanja braniteljske populacije u okviru splitskog projekta o braniteljima u tranziciji. Informacije o projektu *CRO VETERANS*, kao i prezentacije s radionice dostupni su na mrežnoj stranici projekta (www.ffst.unist.hr/znanost/projekti/cro_veterans).